

УДК 81'42:305.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-38>

ГЕНДЕР І ЛІНГВІСТИЧНЕ СТЕРЕОТИПУВАННЯ

GENDER AND LINGUISTIC STEREOTYPING

Рябокін Н. О.,

orcid.org/0000-0001-5950-8798

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін

Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Полтавський інститут економіки і права

Барбінова А. В.,

orcid.org/0000-0002-1305-6412

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін

Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Полтавський інститут економіки і права

У статті були розглянуті проблеми взаємозв'язку гендеру та мовлення, а також вплив лінгвістичних стереотипів на формування соціальної та гендерної ідентичності. Було з'ясовано, що гендер у лінгвістиці описується не лише як біологічна характеристика, а насамперед як соціально сконструйована категорія, яка визначає систему поведінкових норм, очікувань та ролей, притаманних чоловікам і жінкам у конкретному суспільстві. Було проаналізовано сучасні дослідження у галузі соціолінгвістики та гендерних студій, демонструючи, як мовні засоби відображають і підтримують певні уявлення про чоловіків і жінок у суспільстві. Особлива увага приділялася засобам словникового й граматичного оформлення гендерно забарвлених висловлювань, уживанню фемінітивів, ролі нейтральної та стереотипної лексики у різних комунікативних ситуаціях.

У роботі окремо було виділено типи лінгвістичних стереотипів: семантичні, лексичні, граматичні та прагматичні, а також способи їхньої трансформації у сучасній українській та англійській мовах. Дослідження показує, що стереотипи закріплюються через повторювані мовні практики, медіапростір, освітні тексти та щоденне спілкування. Було підкреслено важливість критичного аналізу таких стереотипів у процесі формування мовної компетентності та соціальної свідомості, наголошено на ролі освіти та мовної політики у зменшенні гендерної упередженості в мовленні.

Аналіз матеріалів медіа показав, що жінок часто презентують через емоційність, зовнішність та сімейні ролі, тоді як чоловіків – через силу, професійні досягнення та раціональність. Такі мовні моделі впливають на сприйняття особистості та її соціальних можливостей, створюючи потенційні бар'єри для рівноправної взаємодії.

Висвітлені проблеми дозволяють розширити уявлення про роль мови у конструюванні соціальних стереотипів і сприяють розвитку відповідальної мовної практики у суспільстві.

Ключові слова: гендер, лінгвістичне стереотипування, мовна ідентичність, фемінітиви, мовна культура, комунікативна практика.

The article examines the issues of the relationship between gender and language, as well as the influence of linguistic stereotypes on the formation of social and gender identity. It was found that gender in linguistics is described not only as a biological characteristic but primarily as a socially constructed category that defines a system of behavioral norms, expectations, and roles assigned to men and women in a given society. Contemporary research in sociolinguistics and gender studies is analyzed, demonstrating how linguistic means reflect and reinforce certain perceptions of men and women in society. Special attention is given to lexical and grammatical devices for

expressing gendered language, the use of feminatives, and the role of neutral and stereotypical vocabulary in various communicative situations.

The study separately identifies types of linguistic stereotypes—semantic, lexical, grammatical, and pragmatic—as well as methods of their transformation in modern Ukrainian and English. The research shows that stereotypes are reinforced through repeated language practices, media discourse, educational texts, and everyday communication. The importance of critically analyzing such stereotypes in the process of developing language competence and social awareness is emphasized, highlighting the role of education and language policy in reducing gender bias in speech.

Media analysis reveals that women are often presented through emotionality, appearance, and family roles, while men are depicted through strength, professional achievements, and rationality. Such linguistic models influence the perception of individuals and their social opportunities, creating potential barriers to equal interaction.

The issues discussed expand understanding of the role of language in constructing social stereotypes and contribute to the development of responsible language practices in society.

Key words: gender, linguistic stereotyping, language identity, feminatives, gender equality, language culture.

Постановка проблеми. Проблематика взаємозв'язку між мовою та гендером посідає важливе місце в сучасних лінгвістичних дослідженнях, оскільки мовні засоби не лише відображають соціальну реальність, а й беруть активну участь у її формуванні. Гендер як соціокультурна категорія впливає на моделі комунікації, добір мовних форм та інтерпретацію висловлювань, що зумовлює появу стійких стереотипів у мовленні. Лінгвістичне стереотипування, у свою чергу, включає використання мовних конструкцій, образів і дискурсивних стратегій, які закріплюють певні уявлення про «жіноче» та «чоловіче» у суспільстві.

Актуальність проблеми. У сучасному суспільстві мова відіграє ключову роль у відображенні та формуванні соціальних норм, тому вивчення гендерної маркованості в мовленні стає особливо важливим. Гендерні стереотипи, закріплені в мовних практиках, впливають на комунікативні моделі, професійне самовираження та соціальну взаємодію. В епоху цифрової комунікації, де домінують масмедіа та соціальні мережі, стереотипні мовні форми швидко поширюються, створюючи ризик відтворення нерівності та дискримінаційних установок. Тому дослідження взаємозв'язку між мовою та гендерними стереотипами має значення не лише для лінгвістики, а й для соціології, культурології та комунікаційних наук.

У контексті глобалізації та інтенсивного міжкультурного обміну питання мови як інструменту відтворення або подолання гендерних стереотипів набуває особливої актуальності. ЗМІ, художня література, політичний дискурс та повсякденне спілкування містять численні приклади, у яких стереотипні мовні моделі впливають на сприйняття соціальних ролей і поведінкових норм. Це робить дослідження механізмів лінгвістичного стереотипування важливим для розуміння ширших соціокультурних процесів, що відбуваються у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема гендеру розглядалась у роботах таких вітчизняних науковців як О. Бессонова, Ю. Бойко, Н. Гоца, Т. Дегтярьова, А. Князева, Н. Костриця, Т. Бондарчук, Г. Фоміна, Г. Кузенко, Ю. Маслова, Г. Тихоновська та ін. [1–9]. Перекладацький аспект гендеру аналізували Ю. Бойко, Н. Гоца, А. Князева, Г. Кузенко [2; 3; 5; 7]. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень досліджували у своїх роботах Н. Костриця, Ю. Маслова, Г. Тихоновська [6; 8; 9]. За Ю. Масловою, «серед усього спектру гендерних досліджень у галузі лінгвістики можна виокремити декілька основних напрямків: дослідження специфіки відображення гендеру в мові; вивчення особливостей чоловічого та жіночого мовлення; аналіз гендерної ідентичності представників обох статей та специфіку її репрезентації у мові» [8, с. 104].

Попри значну увагу до проблеми в сучасній лінгвістиці, низка аспектів залишається недостатньо вивченою, зокрема питання трансформації гендерних стереотипів у різних типах дискурсу, взаємодія мовних інновацій із традиційними мовними моделями, а також специфіка гендерної маркованості в українському мовному просторі. Тому аналіз мовних засобів, що сприяють формуванню або руйнуванню гендерних стереотипів, є необхідним для глибшого розуміння ролі мови у соціальних процесах та розвитку інклюзивної комунікації.

Метою дослідження є аналіз мовних засобів і дискурсивних стратегій, які сприяють формуванню, відтворенню або трансформації гендерних стереотипів у сучасному комунікативному просторі.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- 1) охарактеризувати теоретичні підходи до поняття гендеру та лінгвістичного стереотипування;
- 2) визначити основні мовні засоби, що маркують гендер у різних типах дискурсу;
- 3) проаналізувати механізми формування гендерних стереотипів у мові;
- 4) дослідити трансформації гендерної маркованості у сучасних ЗМІ, художньому мовленні та повсякденній комунікації.

Об'єкт дослідження: гендерні особливості комунікації в сучасному мовному просторі.

Предмет дослідження: мовні засоби, дискурсивні моделі та стереотипні конструкції, що відтворюють або трансформують гендерні уявлення в англomовному та українському дискурсі.

Методи дослідження:

Дескриптивний метод – для опису мовних явищ, пов'язаних із гендерною маркованістю.

Метод дискурсивного аналізу – для вивчення функціонування гендерних стереотипів у різних видах дискурсу.

Контекстуальний аналіз – для виявлення семантичних та прагматичних значень гендерно маркованих одиниць.

Порівняльний метод – для встановлення відмінностей і подібностей у гендерному стереотипуванні в англomовному та українському контекстах.

Контент-аналіз медіаматеріалів – для виявлення тенденцій у репрезентації гендеру.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо поняття гендеру як соціолінгвістичної категорії. «Гендер – це соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами). Інакше кажучи гендер – це соціальна стать, роль, яку людина виконує в суспільстві: у сім'ї, професійній сфері, політичній чи громадській діяльності. Біологічна стать («sex») – це набір хромосом і первинних статевих ознак, тобто – біологічні відмінності між жінками і чоловіками. Гендер змінюється в часі і залежить від ряду ознак – етнічного походження, культурних особливостей, соціального статусу, економічних чинників, рівня освіти, місцевості проживання, віку тощо – і змінюється в часі та під дією суспільно-політичних чинників» [10]. У сучасній лінгвістиці гендер розглядається не лише як біологічна характеристика, а насамперед як соціально сконструйована категорія, яка визначає систему поведінкових норм, очікувань та ролей, притаманних чоловікам і жінкам у конкретному суспільстві. На відміну від статі, що має фізіологічну природу, гендер формується під впливом культурних традицій, історичних чинників та соціальних інституцій.

Мова, як основний інструмент комунікації, відображає ці соціальні ролі, часто відтворюючи й закріплюючи усталені уявлення про «чоловіче» та «жіноче». Багато дослідників (Р. Лакофф, Д. Таннен, Д. Камерон) підкреслюють, що мовні відмінності між чоловіками та жінками є продуктом соціалізації, а не біологічної детермінованості.

Лінгвістичне стереотипування – це використання мовних одиниць і комунікативних моделей, які відтворюють спрощені, узагальнені уявлення про певну соціальну групу. Гендерні стереотипи у мові проявляються через:

- лексичні маркери («сильний чоловік», «слабка жінка»);
- граматичні форми, які позначають соціальні ролі (напр., англ. chairman);
- метафоричні моделі, що описують жінок через емоційність, а чоловіків – через силу;
- комунікативні очікування: жінкам приписують лагідність, чоловікам – категоричність.

Такі стереотипи можуть функціонувати як у відкритій, так і прихованій формі, що ускладнює їх ідентифікацію та переклад.

Наукові дослідження доводять, що жінки та чоловіки відрізняються у:
комунікативних стратегіях (жінки частіше використовують м'якші формулювання, чоловіки – пряміший стиль);
мовленнєвій ввічливості;
частоті використання певних граматичних конструкцій;
стилі аргументації та ведення дискусії.

За Г. Тихоновською, «Мовні відмінності пов'язані з тим, що мова жінок оцінюється вище по соціально-інтелектуальному статусу і естетичним якостям, тобто жінки начитані, уміють поводитися на підставі того, що вони відчувають мовні відмінності. Чоловіки ж оцінюються вище по динамізму, тобто вони сприймаються сильними і агресивними на основі їхньої мовної специфічності» [9, с. 232]. Однак важливо наголосити, що ці відмінності не є універсальними. Вони залежать від контексту, професії, віку, освітнього рівня та культурного середовища.

В англійській мові історично закріпилися форми, що відтворюють традиційні гендерні ролі (policeman, fireman). У сучасному дискурсі активно відбувається гендерна нейтралізація (police officer, firefighter).

В українській мові особливо гостро стоїть питання фемінітивів, оскільки вони є важливим механізмом позначення жінок у професійних ролях (учителька, директорка, менеджерка). Дискусії навколо цих форм ілюструють соціальні суперечності щодо рівності та мовних змін.

У ЗМІ обох мов можна знайти стереотипні наративи:

- жінка як «берегиня»;
- чоловік як «сильний лідер»;
- жінка, пов'язана з емоціями;
- чоловік – із раціональністю.

Ці концепти активно впливають на семантику та прагматику мовлення.

Зясуємо які мовні засоби існують для формування гендерних стереотипів. Зокрема стереотипи передаються через:

- 1) лексику: фрази типу: nagging wife, real man, emotional woman;
- 2) граматику: використання родових форм, що передбачають чоловічу норму як основну;
- 3) дискурс: у політичних і медійних текстах жінкам часто приписують «теплі» теми, чоловікам – «силові»;
- 4) метафори та образи: чоловік – «камінь», жінка – «квітка».

Такі моделі формують сприйняття і впливають на соціальну роль індивіда.

Лінгвістичні стереотипи не лише описують реальність, а й активно її формують. Вони можуть:

- обмежувати професійні можливості;
- створювати бар'єри у комунікації;
- впливати на оцінку компетентності;
- поширювати дискримінаційні уявлення.

Саме тому вивчення гендерних стереотипів у мові є важливим етапом формування толерантного комунікативного середовища.

Для практичної частини було проаналізовано:

- заголовки та аналітичні статті BBC, The Guardian, CNN;
- фрагменти українських ЗМІ (ТСН, Українська правда);
- рекламні тексти та соцмережовий контент.

Розглянемо приклад 1:

«Female politician breaks down in emotional speech» → фокус на емоційності, стереотип.

Приклад 2:

«Strong, determined father of three leads rescue effort» → наголос на силі, раціональності, ролі годувальника.

Приклад 3:

Реклама Gillette: «The best a man can get» → апеляція до ідеалізованої маскулінності.

Приклади з українських медіа.

Приклад 1:

«Молода мама знову вразила мережу ніжністю» → жінку асоціюють із материнством та емоціями.

Приклад 2:

«Чоловік-лікар здійснив героїчний вчинок» → маскулінність асоціюється з героїзмом.

Були виявлені такі моделі:

емоційність – жіночість;

сила – чоловічість;

жінка у ролі матері, чоловік у ролі лідера;

стереотипні мовні формули в заголовках;

гендерно маркована лексика як інструмент маніпуляції.

Висновки. Отже, дослідження підтверджує, що гендерні стереотипи глибоко інтегровані в мовну структуру англomовного та українського дискурсу. Мова не лише відображає соціальні уявлення про гендер, а й активно формує їх, закріплюючи рольові моделі через лексику, граматику та дискурсивні стратегії.

Аналіз матеріалів медіа показав, що жінок часто презентують через емоційність, зовнішність та сімейні ролі, тоді як чоловіків – через силу, професійні досягнення та раціональність. Такі мовні моделі впливають на сприйняття особистості та її соціальних можливостей, створюючи потенційні бар'єри для рівноправної взаємодії.

Вивчення механізмів лінгвістичного стереотипування та розробка стратегій гендерно чутливої комунікації є важливим напрямом сучасної лінгвістики та соціальної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови», 2003.
2. Бойко Ю. Відтворення лексико-граматичних гендерних маркерів при перекладі на українську мову. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Філологічні науки. 2019. Вип. 175. С. 667–672.
3. Гоца Н. М. Гендер у перекладі: історичний розвиток, основні аспекти та особливості дослідження. *Вісник Житомирського державного університету*. 2009. Вип. 45. С. 168–171.
4. Дегтярьова Т. Особливості жіночого мовлення в гендерному аспекті (на матеріалі англійської, української мов). *Вісник СумДУ*. 2004. Вип. 1 (60). С. 46–52.
5. Князева А. Перекладацький аспект гендерних маркерів (на матеріалі спічів англomовних політдіячів). *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4, № 2. С. 28–34.
6. Костриця Н. Бондарчук Т. Фоміна Г. Особливості дослідження гендеру у сучасній лінгвістиці. *Міжнародний філологічний часопис*. 2019. 23 (2). С. 18–24.
7. Кузенко Г. М. Співвідношення гендерних стереотипів та їх відображення в перекладі. Херсон: Видавництво ХДУ. 2002. С. 160–163.
8. Маслова Ю.П. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні й закордоном. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 57. С. 100–105.
9. Тихоновська Г.С. Визначення поняття «гендер» та гендерні дослідження у сучасній лінгвістиці. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 66. С. 231–234.
10. GenderГід. URL: <https://gendergid.org.ua/osnovni-terminy/>

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025